

1. **JAD** (560) *sb m*

jåd (w tym 1 r. błędne znakowanie), jad- (w tym 5 r. błędne znakowanie).

sg N jåd (91). ◊ *G* jadu (104). ◊ *D* jadowi (44), jadu (7); -owi : -u *FalZioł* (23 : 5), *Mącz* (2 : 1), *HistLan* (1 : 1). ◊ *A* jåd (154). ◊ *I* jadem (96); -em (21), -(e)m (75). ◊ *L* jadzie (2). ◊ *pl N* jady (2). ◊ *G* jadów (9); -ów (1), (o)w (8). ◊ *D* jadóm (28); -óm (2), (o)m (26). ◊ *A* jady (15). ◊ *I* jady (7). ◊ *L* jadziech (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XIX w.

1. Wydzielina toksyczna pochodzenia zwierzęcego lub roślinnego; trucizna; *venenum Mącz, Całag, Calep, Cn; toxicum, virus Mącz, Calep, Cn; antidotum Mymer¹, BartBydrg, Mącz (506)*: Pczoła fie ćifu wiáruie/ Iż ná nim iad zåwždy czuie *BierEz R, L3; Mymer¹ 17v; BartBydrg 10b*; on czołnek piątego fiana iufz będzie iadem/ dla twoiey zbythniey gorączofczy. *FalZioł I 5c*; powiedaią iżby moz [!] korzenia Sparagowe⁸⁰ była iadem zabijåczym płow. *FalZioł I 129b*; Pępek Bociani przeciw kaźdemu iadowi pomaga. *FalZioł IV 20d, I 46d, II 6d, III 4a, IV 49c, V 71 (121)*; Attenfzci panowie tak vradzili, aby Socrates od iadu z fwiata zřzedł. *BielŻyw 55, 34, 87, 109*; Grzechy zwłåfzczą włofkie [...] ribam iad odeymuiå *GlabGad K8, Iv [2 r.], K8; MiechGlab 68*; ktory [*bazyliszek*] był tåkowego iådu/ iż nie thylko łmrodem fwym/ åle theż y wzrokiem iåko nadåley mógł zayrzyć/ powietrze zårażał. *HistAl K8, M8v [2 r.], N [2 r.], Nv [2 r.]*; *RejFig Bb4*; [*Mitrydates*] wpadł w rofpåcz y iådem fie vmorzył. *BielKron 130, 136v, 145 [2 r.], 149, 366, 384v (10)*; Sålåmåndrá/ zwierzę yådu pełne y kåźdey rzeczy skodliwe/ yednåk fwyniom nic nie skodży *Mącz 364d*; Theriaca. Driakiew/ lekåřstwo yeft przeciwo yådóm. *Mącz 454c, 11c, 297a [2 r.], 460b, 479c [3 r.], 499c (13)*; Gdy fye pśiey krwie kto nåpije/ żåden iad w nim niezofstånie. *SienLek 156*; trzeba w rånę wlać foku rućianęgo y tym iå dobrze pomåzåć/ dla kåmiennęgo iadu. *SienLek 185, 100v, 125, 155v, 156v, 157v (51)*; Bo fzkorpion nie kåła åż pirwey przelize/ å też iad iego ålbo bol nie wnet fie okaże *RejAp 78; HistRzym 10v, 19; RejPos 154; HistLan B3, F4; BudBib Ps 57/4; CzechRozm 206; Całag 245a, b; SkarŻyw 249, 250; KochFr 102*; Synorix [...] iufz nieiåko iad w fobie czuiåc/ zleknåwřzy fye wypadł z kořciołå/ å nie mogåc żadnéy rådy wypitęy truciznie nålęść/ mordowawřzy fye długo/ téyże nocy vmårł. *KochWz 139; ReszList 175; WisznTr 11*; Venenatus – Ottruti, iadem napoioni. *Calep 1108b, 533a, 1129a*; Bo w oney wřzytkiey ziemi [*Malcie*]/ wřzytkie zmije y wężę iådu żadnego nie måiå [!] *WujNT 508, 508 marg, Zzzzz4v; WitosłLut A4v.*

jad od czego (1): Timus flony: gdy go kto ije/ å będzie miał iad w fobie od iåfzczorki/ vfmierza iad y boleć. *FalZioł IV 40c.*

jad z czego (1): Cantharis, pro venenata pocione, Yåd [!] z tegółz robakå. *Mącz 34a.*

W połączeniu z przymiotnikiem lub G rzeczownika okreřlajåcym pochodzenie [jad + przydawka (21), przydawka + jad (2); jad bielonowy, niedźwiadkow (5), opijowy, pajåkowy, rybny; jad morskiego zajåca (2), opijum, osy albo pszczoły, (wřciekłego) psa (9), robaka] (23): Korzeń fiřtule pastoris [...] takież y iadowi opijowemu lekarřtwo ieft *FalZioł I 55b*; Też fok łam te⁸⁰ ziela [*dziewanny*] iad niedźwiadkow vfmierza y mdli. *FalZioł I 145b*; Przeciw temu iadowi offi albo přczoły/ dobrze ieft emplařtr z poletu zwierzianęgo na bolenie przykådać. *FalZioł IV 28d, *2c, I 9d, II 9b, III 19b, 25a (20)*; Contra araneorun ictus prodest haec herba To ziele yeft pomożno przeciw yådowi påyåkowemu. *Mącz 43*

lb; Taki iad iest pía wściekłego/ iż gdy kto ranną nogą/ na ono mieście náftąpi gdzie ón moczył [...] thedy on iad człowiekowi kłercu poydzie *SienLek* 156, 156.

W przeciwstawieniu: »jad ... miód« (1): Ale też na yedney łące pczolá myod/ á páyák yad wfyę byerze/ wedle przyrodzenya łwego. *KromRozm I N2*.

W porównaniach (13): *FalZioł I* 34d; á przeto pilności wiele przyłożyć mamy abyśmy też rzeczy która częstokroć miewa w łobie chocia potajemnie złość nieiaką w fię nie przypuśczeni, iako oni ktorzy iad miodem przyłodziy wypijaią. *BielŻywGlab nlb* 12; *BielKom E8*; *LubPs D2 marg*; á tego/ czego iáko páiący iádu nábráli/ [sakramentarze] nierozumieią/ iáko wżytko krześciáństwo rozumie. *OrzList e4v*; *Obtinere noxiam veneni, Szkodzić yáko yad. Mącz* 447d; bo te [złe zwyczaje] są iáko iad pokryty/ ábo powietrze morowe/ gdyż ták nie- widomie zábijaią ludzie *GórnDworz Hh8v*; *RejPos* 256; *BudBib Ps* 57/4[5]; iefli dzieciam poki iefzcze młode są/ między infze náuki ábo ćwiczenie przymieszaią co łzkodliwego/ niemniej to mocy ná wieczne czáfy w nich będzie miało/ iedno iákobyś młoda rofzczkę/ gdy iá łzczepiż iádem nápoił [quam si surculum veneno inficias]/ która potym ná wielkie fię drzewo rozroście *ModrzBaz* 10; *CzechEp* 258; *GrabowSet B4v*; *KlonWor **3*.

W formule przysięgi (1): A ieslis winien/ niech cię trąd y iad zarázi [quod te laepra et venenum invadet *JanStat* 1129] *SarnStat* 264.

W charakterystycznych połączeniach: *jad ciągnąć* (2), *gasić, goić, kazić* (2), *leczyć* (2), *mieć (w sobie)* (5), *(na-, wy-)pi-(ja)ć* (6), *odejmować* (2), *odganiać, odpędzić (odpędzać)* (2), *(w sobie) (po)czuć* (3), *podać, psuć* (2), *ściągnać, tłumić* (2), *ucinać, uśmierzać* (2), *uzdrowić, wyciągać (wyciągnięcie, wyciągać, wyciągnąć)* (36), *wyganiać* (4), *wypędzać (wypędzać, wypędzić)* (9), *wypity, wyrzucić (wyrzucić)* (4), *wywodzić, zabija, zabijający* (2), *zjedziony, zjeść; jadu (-owi) bronić* (3), [komu] *przyprawić, (s)przeciwi(a)ć się* (24), *zabieżyć; od jadu bronić* (3), *leczyć, umrzeć, zdechnąć; przez jad zagładzić; jadem napoić, napojony, zabić (pobić)* (4), *zembrzeć, zgładzić, (się) umorzyć* (3); *obrona dla jadu; napojony, pełen jadu* (2); *jad ciężki, isty, kamienny, okrutny* (2), *pewny, pokryty, srogi, wielki, zimny*.

Przysłowia: Strzeż się iádu pod miodem á miełkay we cnoie. *BielKom C3v*.

Óltrzeğam cię nieboże nie miey śnimi [babami] fkládu/ Skoro cię wyrozumie/ zádác w miedzie iádu. *BielSat B4v*.

Zwroty: »jad wpuścić; jadem napuszczony, napuszcząć (a. napuścić)« = *venenare Mącz, Cn; venenAtus, venenosus Mącz* (4 : 3 : 2); *BierEz K2v; FalZioł IV* 15c; *Munera venenata, sagittae venenatae, Iádem nápułczzone. Mącz* 479c, 16b, 321b, 442c, 479d; *Pátrzayże ná vkłony y ná owo z ferca nie całego całowanie: kiedy ieden drugiego liże iákoby niedźwiadek człowieká/ gdy iad fwoy wpuścić chce martwą łkorę przelizawłzy. KlonWor **3*.

»zadać (komu) jad(u); zadawca jadu; jad zadający; zadanie jadu« = *facere venenum Mącz; miscere venena Calag; veneficus Mącz; veneficium Calep* [szyk zmienny] (5; 1; 1; 1); *Lizimachus* [...] nad takowym mężem się śmiłował iż to nie prze winę, ale prze łprawiedliwość cirpiál, iemu zadał iadu dla vkrocenia żywota. *BielŻyw* 106; *Czárownik Zádawca iádu. GroicPorz ii4 marg, ii4; BielKron* 129v; *Facere malum venenum, Zádác komu yad. Mącz* 479c, 479d; *Calag* 245b; *Calep* 1108a.

Wyrażenia: »jad jaszczorczy« [szyk 1 : 1] (2): *FalZioł I* 87b; *Fálłz* iest podobny iáfzczorcżemu iádowi. *LubPs D2 marg*.

»jadem (na-, po)mazany (a. pomozany), (po)mazać« = *venenare Mqcz* (4 : 2): *HistAl* Nv; ci ludzie okrutni [...] bronili sie dobrze z łukow łtrzelaiąc iadem końce łtrzał pomázawšy *BielKron* 447; Strzałki iadem mázáne co go [*elefanta*] imi łtrzelaią *BielKron* 452, 442, 451; *Mqcz* 16b.

»jad niezleczony« (1): Iáko wąż/ co człowieká/ prze iad niezleczony/ Zaráził: á zá to ielt/ od ziemie wzgár- dzony/ Tákem ią też opułczón *GrabowSet* B4v.

»(z) jadu trucina« [szyk 1 : 1] (2): Delfin łyn krolá Fráncułkiego [...] vmárł/ iáko drudzy mnimaią iż tručiną iádu. *BielKron* 191; [*Amurat*] przypráwił im [*braciom*] z iádu tručinę/ y potruł ie á pomowił iż łami pomárli *BielKron* 242v.

»jad węzowy« — *serpentinus ictus Mqcz* [szyk 6 : 3] (9): Też Poley w winie vwarzony/ [...] naprzeciwko wężo- wemu iadowi/ ielt dobre lekarłtwo. *FalZioł* I 101b, I 34a, 80a, 87b, 91c, 108d; *BielKron* 451 *marg*; *Ophiogenus*, Lud w Hellesponàe którzy yednym dotknieniem wężowy yad lieczą. *Mqcz* 265a, 115b.

»jadem zarażony, zarazić, zarażający; jad zarazi; przez jad zarazić« = *veneno inficere, caro venenata Mqcz* [szyk 10 : 2] (8 : 1 : 1; 1; 1): Ielt dziw okrutny morzki: [...] Barzo ielt iadowity y zarażaiący łwoiem iadem *FalZioł* IV 33a, 88; *BibRadz* I 388v *marg*; *Pocula veneno inficere*, Kupki álbo picie yádem zárazić. *Mqcz* 115b, 479c; *SienLek* 155v; *RejPos* 256; *CzechRozm* 206; Y połtał [*Florencyjus*] mu [*Benedyktowi*] chleb iadem zárażony/ zá vpominek. *SkarŻyw* 250; *CzechEp* 258; *GrabowSet* B4v; *SarnStat* 264.

»jad zwierzęcy« (1): iż tám [*w Afryce*] więcey ludzi zemrze iadem zwierzęcym niż wrzodem álbo łmiercią przyrodzoną *BielKron* 269v.

Szeregi: »jad a skaza« (1): [*rzeczpospolitą naprawiać należy*] przykłádem Medyków/ ktorzy człónki w cíele człowieczym łkázone przeto odćinaią/ y on iad á łkázę wykorzeniáią/ áby inšzych człónkow nie zárażály. *Phil* L.

»jad i łmierć« (1): gdyćby przeciw trućiznie twey lekarz twoy podał lekarłtwo/ á ty byš nim pogárdził/ záchowan bys od iádu y łmierci nie mogli być/ ále byš koniecznie vmrzeć muiał *CzechRozm* 206.

»trąd i jad« (1): *SarnStat* 264 *cf* *W formule przysięgi*.

»jad, (i, albo) truci(z)na« [szyk 14 : 4] (18): *FalZioł* II 5a, III 18d, IV 2b, lld, 49b; *Mithridaticum*, Ofobliwe lekarłtwo przeciwko/ yádu y trućiznie. *Mqcz* 224d, 212d, 479c; *IEfli* łye ktho iadem/ álbo ktorą tručiną zárażonym poczuie/ nátychmiałt themu ma zábieżeć á nie miełzkác *SienLek* 155v, 155v, 156 [2 r.], 157; *SkarŻyw* 92, 408; *Toxicum* – Iąd, truczizna. *Calep* 1075b, 1108a, 1128b.

W przén (79) : *KrowObr* 57; A iákie bełpieczeńłtwo ten w łwych łpráwach miewa/ Kto iedno iáko trawy woł łwiátá vżywa. [...] Bo nie baczy pod trawą iż dziwnego gádu/ Tái sie záwždy pod nim rozlicznego iádu. *RejWiz* 12; *BOgáctwo*/ táiemny iad. *RejWiz* Cc4, 11v *marg*, 173v; *Abowiem* łtrzáły włzechmocnego przeniknęły mię/ ktorych iad zniłczył ducha mego [*quarum venenum bibit spiritus meus*] *BibRadz* *Iob* 6/4, *Iob* 20/16; Słuchayże iáko Duch łwięty they niełłáchetney łzaráńczyey przywłázcza iad łzkorpionowy. *RejAp* 78, 78; iáko to ná Heretykách dziłieyłzjch widziem / iłz z piłmá zle zrozumáiáne⁸⁰/ wšytki bluznierłtwá bierzą. práwi nieczyłci páiácy/ zwonne⁸⁰ zdrowego kwiátu iad zbieraią. *SkarŻyw* 257; Bo łziemiá łpráwedliwym gniewem porułzona/ Wzbudziłá przeciw

»wyrzygnąć z siebie jad« (1): Maćie [...] pamietać yako ten Kupiec [...] w yrżjgnawłfy naprzód z fiebie iat/ to yeft od rzućziwłfy grzechy fwoye [...] fiedł fmieie naład Bożi *RejKupSekl* a7v.

Wyrażenia: »jad jaszczorczy« [szyk 1 : 1] (2): Tenći fie iáfzczorczy iad w tych y dziś znáyduie/ Ktorem fprofna fwawola ták bárzo fmaćuie. *HistLan* B3; W połrzodku nieprzyiaćioł miełzkm niebefieczny Ktorzy iadem iáfzczorcym máżą ftrżáły fwoie *StryjKron* 105.

»jad niewyleczony« (1): Niewiafta ieft męłkie zhanbienie, nienaficzone zwierzę [...] brzemię nieznośzone, iad niewyleczony, ludzkie zagubienie. *BielŻyw* 136.

»słodki, osłodzony jad« [szyk 1 : 1] (2): O fłodkiłz to iad á práwie iáko wąż tái fie pod trawą tá froga pokuńá w tych obietnicach iego. *RejPos* 72; zairzi wkazde poftepky iego/ zdadzac fie bic niektore fmatzne/ ale fie im ieno przypatrz fa iadi wnich ofłodzone *PaprUp* H4v.

»smaczny jad« (2): Bogáctwá fmaćzny iad. *RejPos* 72 *marg*; iż ten fprzećiwnik twoy [czart] miał fie o cię zówždy kuśić/ [...] á tym fmaćznym iadem zwyciążác [!] nędzne człowieczeństwo twoie. *RejPos* 115v.

»śmiertelny jad« (2): *BibRadz* *3v; ábowiem táki człowiek [który pana swego kazi] [...] ftudnię s kthorey włytycy ludzie czerpáią záraża fmiertelnym iadem. *Górndworz* Ee8.

»jadem zarażony, zarażác, zarażający« [szyk zmienny] (2 : 1 : 1): *RejAp* 82v; *Górndworz* Ee8; iż y ciało twoie połpołu z nią [duszą] ieft iuz tym wiecznym iadem iego [węża] zaráżone *RejPos* 326v; *SkarŻyw* 261.

Szeregi: »jad i trucizna« (1): ktorzy [ludzie] [...] zakazując [...] czytania piłm świętych/ [...] miáfto potraw zdrowych/ śmiertelny iad á trućiznę im [ludowi bożemu] podawáią. *BibRadz* *3v.

»jad a zaraza (a. zarażenie)« (3): Liciniułowę [...] fententią pochwaláją/ ktory wyzwolone náuki iadem á zaráżá połpolitą názywał. *KwiatKsiąż* F3; A thu iuz mocnie á pilnie fłuchay á przypátruy fie [...] iáki tho frogi wrzod ná fobie nośiłz/ [...] á iáki ieft frogi iad á zaráżenie iego. *RejPos* 327, 251.

»żądło i jad« (1): Anyoł tám piekielny rżądzi/ ktory tey niewieście y naśieniu iey przeciwny ieft. ktory żądłem y iadem fwoim nogi iey sięga: od ktorey zdeptána ieft y fkrużzona głowá iego. *SkarKaz* 578b. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.].

a) O języku, mowie (23) : *RejPs* 207v; Iad Bazyliíłkow w wárgách fwych nośili/ By wyernym fłkodzili. *LubPs* ee2; Będzyeć dofyc pochlebftwá dofyc y poftáwy/ Lecż byś weźrzał pod ięzyk nálałbyś iad práwy. *RejWiz* 59; Grob otworzony/ ieft gárdło ich/ ięzykami fwemi zdradliwie czynili: iad wrzećiennic pod wárgámi ich [venenum aspidum sub labiis eorum]. *Leop Rom* 3/13 [przekład tego samego tekstu *BibRadz*, *WujNT*]; *BibRadz Rom* 3/14[13]; *RejPos* 261; Załtrzał to śmiertelny: A ięzyk piekielny Dla fwoiégóz iádu Przyydzie do vpádu. *KochPs* 91; Która [zazdrość]/[...] ná dziećinné Látá cnotliwé niewinné/ Ięzykiem śmiertelnym śiece/ Y złá rádę iadem piecze *ZawJeft* 23; Zdrádne/ przeciw mnie/ ięzyki pułzczáli/ A iádow pełną mowá/ zábijáli *GrabowSet* R2; *WujNT Rom* 3/13.

W porównaniu (2): Oftrością zębów [ludzie złośliwi, potwarce] podobni wężowi/ iadem byftrému rowni pádálcowi. *KochPs* 204, 84.

W charakterystycznych połączeniach: jad aspidow (2), bazyliszkow, ostry, prawy, sprosny, srogi, wrzećiennic; pełen jadu (2); jadem napojony.

Zwrot: »jadem węże przechodzić« (1): mowá ich [Aryjan] iadem węże przechodzi. *SkarŻyw* 57.

Wyrażenia: »jad jaszczorczy« (4): *WróbŻółt* 139/4; *Yad yálfczorczy pod wárgámi fwemi závády máyá/ A vltá fwe złorzeczeńftwem frogim nápełnyáýá LubPs Dv; A napirwey vważay/ co iest fałeczny ięzyk/ y iáko gi piłmo zowie/ iádem iálfczorczym/ [...] y iáka iest froga pomftá y zapłátá iego. RejPos* 254, 251.

»jad śmiertelny« = *venenum mortiferum Vulg* (3): ále ięzyká żaden z ludzi vkroćić nie może/ bo iest nie fpokoyne złe/ pełen iádu śmierthelnego *Leop Iac* 3/8; *Twoie łłowá [języku wszeteczny] fą ftrzały iádem nápoioné Śmiertelnym KochPs* 186; *WujNT Iac* 3/8.

»jad węzowy« (2): *venenum ápidu^m fub labijs eorum. [...] Ięzyki fwemi zdradliwie poczynali/ Iad węzowy pod ich wargami WróbŻółt* 13/3.

Szereg: »jad i trucizna« (1): y iáki iest iad y truciná iego [*języka fałeznego*]/ y iáka o nim závády piecza v niego *RejPos* 251.

»zarażenie a jad« (1): Y przyrownywa thákowe iádowite kłámftwo ięzyká przewrotnego [...] ftrzałom/ ktore przenikáią ferdeczne wnętrzości/ zaráżenim á fprofnym iádem swoim/ człowieká káźde^{so}. *LubPs* cc2.

Przen (93) :

a) *Zło moralne; grzech* (33) : Bo grzech iest tákowy iad przed oczymá iego/ Ze mu tho nie fwiát zniłczyć dla frogości iego. *RejWiz* 95; *BibRadz Am* 6/12; *Pokrytość á omylna poftháwá/ fzkodliwy iad. RejPos* 251 *marg*, 108v; *Lubieźne ácz nam rzeczy pod czás podawáią/ ále závády frogi iad w łobie zákrywáią ArtKanc* S8; *Phil* H; *PRzecz fię kupámi wodzą ludzie/ á fwe iády Z prózną myślá miełzáią? GrabowSet* E3; *Obáczmy zá pomocą Bożą/ iáką moc w łobie ma Kátholicka wiárá do záchowánia y rozmnożenia świeckich kroleřtw: á iáki iad w łobie máią heretyctwá do zguby y wywrocenia ich. SkarKaz* 683b; *Sercá náłze ośiadłá rdzá grzechow płáczliwa/ Skąd choćiay nas oświecałz/ żywiemy iák w nocy/ A iádu tego pozbyć nie náłzey czyn mocy SzarzRyt* B3; *Ale iáwnie oświadczył łowy y przykładem Twoy wnuk Ieře/ iż zbytnie fkárby zbytnym iádem. SzarzRyt* C3v.

W połączeniu szeregowym (1): iżby mu też thákieź wedwákroć námiełzano tákich iádow/ zwodow/ fáłfzow/ y wřzego łotrořtwá/ iáko ono też innym ludziom miełzáł *RejAp* 150.

W porównaniach (5): A ten błáđ fnadz by fie was ieřcze iáł od żywotá mátki wálfey/ á iad wáłz [*przełožonych*] byłby ku iálfczorce podobien álbo ku onemu węzowi/ ktory ogonem zátula vcho fwoie/ áby nie dobrego nieřlyřłá. *RejPs* 85v; *SeklKat* Y4; *Ale to iest fzczyry Antichriřtow wymyřł/ iáko y innych temu podobnych bárzo wiele ktorymi fie wierni brzydźić iáko iednym iádem máią. CzechRozm* 258v; *CzechEp* 106; iż ktorybykolwiek człowiek wřtydu/ á fprawiedliwości nie miał w łobie/ tęń áby wygládzon był z pofrzodká ludzi/ iáko iad Rzeczypofpol *GórnRozm* N2v.

W charakterystycznych połączeniach: *jad w łobie mieć, zakrywáć; pozbyć jadu; zabiegac jadowi; jad nagorszy, srogi* (3), *szkodliwy* (2), *zbytny*.

Zwroty: »jadem napuszczáć; jad jest wpuszczon« (1; 1): A żadne [*źwirzę*] nie iest frozřze nád złego człowieká/ Bo ten iad weń iest wpufzczon práwie ták od wieká. *RejWiz* 94; *RejPos* 318v.

»jad z wnętrzości wyrwáć, zbyć z serca« = *przeřác błáđzić, grzeszyć* (1 : 1): *Lecz ktorzi fię z ich pánowánia wybili/ á iad z wnętrzości twoich wyrwáć chcá [virus ex suis visceribus evellere] [...] wielkimi ludźmi być mogą. ModrzBaz* 40; *Ale Bog łáfką swoią nań weyrzáł/ ilz k łobie przyřzedł: á*

chcąc fię porátowác/ nágo fię po oftrym ćierzniu/ y párzących pokrzywách/ tacząc począł: y zrániwfiży y popaliwfiży ćiałó fwoie/ przez wytoczenie krwié fwey z fkory/ iádu onego zbył z fercá *SkarŻyw* 249.

»jadem zarazić (a. zarażać), zarażony; zarażony jad« [*szyk zmienny*] (7; 2; 1): *LubPs* T6; Tego też mieyzá Zdraycę co tobie pobłaża/ Bo ten iad ferce Páńskie náwićcey [!] zaraża. *Prot* D3v; Ale chcąc okázác/ iáko to ieft wielki á zaráżony iad ten fropi grzech tá głuchość vfzu y fercá náłzego/ [...] nie tylko proftemi fłowy/ ále niemálemi ceremoniámi vzywác raczył nápráwy człónkow onych. *RejPos* 206; *CzechRozm* 242v; á ludzie wżeteczni/ kuropłochowie/ pijánice/ y pochlebcy niech przy nich niebywáią: żeby/ [...] onego młodego panićciá/ [...] niezaráżili iádem fwoim *ModrzBaz* 76, 66 [2 r.]; *Phil* N4; *GosłCast* 53; A który iad prędzey zaráżić y fkázić páńftwá y kroleftwá może/ iáko rofterki y niezgody? *SkarKazSej* 684b.

Szereg: »jad i (a) truci(z)na« (3): *KrowObr* B3v; Nabożeńftwo bowiem Papiefkie zwierzchu fię łfni/ á we wnątrz pełno iádu/ y trucizny *NiemObr* 174; nic nie ieft przeciwnieyftzego mądrości/ iáko wielką fubtelnoác/ [...] około práwá/ tám ieft nayfzkodliwízá/ tám ieft iádem y trucizną. *GórnRozm* Fv.

b) *Falszywa nauka, herezja* (32) : *GrzegRóżn* Ov; lepiey było Kxiędzu Bifkupowi Krákowskiemu/ áby był tę náukę fátáńfká/ domá zákrył/ á tego iádu ná fwiáth nie wypufztzał *KrowObr* B4; pod tą niewielką liczbá fłow w Kredzie závárhthych wiele Heretikow fwoy iad táili *SarnUzn* G3v; *WujJud* A8; *SkarJedn* 390; (*marg*) Z młodości oycowfkim fie kácerftwem brzydził. (-). ani namowá miękka/ áni oftra: áni świeże rozgi nie pomogły: áby on domowy iad/ którym go krew iegofz zaráżáł/ przypuścić w ferce chciał. *SkarŻyw* 371; Papiesz zebrałfiży w Rzymie fynod/ ony iáko Heretyki/ potępił. á Bonifácyufz S. ftárał fię/ iákoby iády ich kościołowi Bożemu nie fzkodziły. *SkarŻyw* 519; *CzechEp* 123 [2 r.], 413; Rzym będąc nápełniony bálwochwálftwem/ y zabobony rozmáitymi/ wypufzcza fwoy iad/ ná wżytek fwiát. *NiemObr* 159; *PowodPr* 35; *SkarKaz* 422b, 680b.

jad czego (2): *SkarŻyw* 59; Obyczáj iáko poznác iad ich náuki *SarnUzn* H4 *marg*.

W połączeniu z przymiotnikiem oznaczającym sektę (2): [*arcybiskupi*] dekret vczynili [...] áby [żacy] ftámtąd [z *Witemberku*] wyfli á indziey fie vczyli gdzye by iádu Luterowego niebyło *BielKron* 201. Cf »Ewtychesowego jadu wilk«.

W połączeniu szeregowym (1): te korzenie tey to Lutherfkiey [...] wiáry/ mogá ich fałfz/ zdrádeę/ iad/ bluźnierftwá/ bálwochwálftwá/ iálnie pokázác *ReszPrz* 54.

W charakterystycznych połączeniach: *jad podać, podający, taić, wypuszczać na (wszytek) świat* (2); *jadu przy- słodzić, wystrzegać się; zająć w jady; jadem wojować; jad domownikow, domowy, ojcowski, pewny, wielki, zły; jadem opojony*.

Zwroty: »rozsiác, rozsiewájący jad« (1 : 1): to fię wláśnie o KácermiŃtrzách/ nie tylo MiniŃtrách/ ále innych vpornych/ á złe iády przekłetyé náuki rossiéwáiących/ rozumie *SkarŻyw* 59; oni Athánázyufzá/ tylko dla tego zbywáli/ żeby iad fwoy kácerfki y Arryáńfki/ rozsiác beŃpiecznie mogli. *SkarŻyw* 389.

»jadem zarazić (a. zarażać)« (2): *SkarJedn* 179; Bo żyiác ná fwićcie/ [*Luter*] fwiát iádem fwym zaráżił *PowodPr* 55.

Wyrażenia: »jad duszny, duszy« (2 : 1): ták bárzo złe czyniá ći/ ktorzy błędy kácerfkie fwoie młodym dźiatkom/ iáko iad pewny duŃzny/ przekłádáią. *WujJud* 199v; *SkarJedn* 308; [*Ńw. Piotr* z

Werony] od Páná Bogá z młodości náuczoný/ ná oycowfkie iády dufzne/ dobrze był przeŝtrzeżony
SkarŻyw 371.

»jad heretycki, kacerski (i aryjański)« (3 : 2): ktorzy [*heretycy*] Greki rozmáitými iády kácerfkimi zarázáli y do odŝczepieńtwa y ofobnjch rozumow burzliwych przyzwyczáili. *SkarJedn* 179; wízákże iuż po síodmym Zborze mocy ták wielkíy/ iad on Heretycki nie miał. *SkarJedn* 212; *SkarŻyw* 59, 389; *SkarKazSej* 665b.

»jad pogański« (1): napierwŝy byli Bífkupi y ŝtarŝy Ćhrześciáńtwa/ ná ktore ŝię lud pogáńfki (*errata*) ná ktore ŝię iad Pogáńfki (-). więcey iáko ná fundowniki koŝcielne rozŝciágał. *SkarŻyw* [407].

»Ewtychesowego jadu wilk« (1): w krotkim czáŝie náŝtał ná toŝ Bífkupŝtvo Cárogrockie Antymus Ewtycheŝowego iádu wilk *SkarJedn* 391.

»zaraźliwy jad« [*szyk* 2 : 1] (3): Która to Confefsia [...] wielkie á zaráźliwe iády/ y ŝproŝtne Luterfkie y Hugonotfkie Szwáycárfkie błędy w ŝobie záfiera. *WujJud* A6v; *CzechEp* 122, 127.

Szereg: »jady i błędy« [*szyk* 1 : 1] (2): *WujJud* A6v; nieŝlucháiąc [...] nawyżŝzego káplána/ pokłonić ŝię ŝproŝnemu Turczynowi [*Chrzeŝcijanie*] muŝieli. A co więcey/ w błędy takie y iády duŝ Chrzeáciáńfkich záfzli. *SkarJedn* 308.

c) O ŝmierci (3) : Co zá głupŝtvo moy Boże/ ráná ná ŝmierć gonić/ Gdyż iádu iey krom tego nie moŝeŝ ŝię z chronić. *RybGęŝli* B2; PAnieńtwa kwiátek tu leży ŝchowány/ Twá ŝkwápna ŝmierci ręká rozerwany/ Wŝdy twoy iad próżny: bo ten kwiát ku wiosnie Oney oŝtátney y wieczney wyroŝnie *SzarzRyt* Dv.

Zwrot: »zadawać gorzki jad ŝmierci« (1): yeua ŝwym zarazonym mlekyem chouacz myála a karmycz ŝyny ŝwe ktorym zadauála gorzky yad ŝzmyerczy *PatKaz* III 91v.

Wyrażenie: »jad ŝmierci« (1): *PatKaz* III 91v cf »zac gorzki jad ŝmierci«.

d) Słabość, męka (2) : Oczy twoie Zaŝ wiecznie odwráćác ná wołanie moię Będzieŝ [*Panie*]/ chcąc żáloŝciá mnie vtrápić wŝzędzie. [...] zaŝ ŝmyŝly fałŝzne/ Iż wyŝluchác niechceŝ/ náŝycá ŝię iády? *GrabowSet* G2v.

Zwrot: »jadem zaraźić« (1): Co to zá nowa boiaźń/ co cię ták ŝtrápiłá/ A twé zemdloné członki iádem zaráźilá? *GórnTroas* 33.

e) Uczucia nieprzyjazne, wrogość (3) :

Zwrot: »w sercu jad (a. jadu) chowác, gotować, taić« (1 : 1 : 1): Poglądáy [...] iako pokorniepán Iezus odpowiedá nieprzyiácielom ŝwym głowny^m/ a onij [...] ŝrogo a gniewliwie odpowiedaiá/ ij taiemnie iád w ŝwym ŝertzu gotuiá *OpecŻyw* 65v; Rádá wáŝzá dobrym ŝzkodźić/ A w trudnoŝci ie przywodźić: Vŝty przyiaźń ofiárowáć/ A w ŝercu iad ŝzczery chowác. *KochPs* 88, 17.

Wyrażenie: »jad ŝmiertelny« (1): Prawdy niemáŝ ná ŝiemi/ niemáŝ vŝác komu. Nieuŝlyŝyŝz iedno kłám: vŝtyć pochlebiáią/ A w chytrym ŝercu iádu ŝmiertelného táia. *KochPs* 17.

f) Coś raniącego (1) : A vplotŝy koronę z ciérznia ták oŝtręgo/ Włóżyli mu [*Jezusowi*] ná głowę ziádu okrutného *SiebRozmyŝl* H2v.

g) O zemŝcie bogów (1) : A ieczéŝ Achilles żyw/ ieczé nas ma pŝowáć? A Troiá wywroconá ma znowu woiowáć? [...] Iad to był/ nie Achilles/ w ŝwiećie nie ŝlychány/ Od rozgniewánych bogów ná Troiá poŝlány. *GórnTroas* 63.

h) *Jako składnik intensyfikujący cechę łączącego się z nim rzeczownika lub przymiotnika dzierzawczego (17)* : gdy pan Iesus dotknął się wody ciałem swym na krzcie, tedy już woda oczyszcza człowieka na krzcie od iadu grzechowego. *WróbŻółt* I7v; *HistLan* F4; żeby rzązał Znas każdy ślepą zazdrość/ gdyby inak śmiała Mówie/ a ciebie czarnym swym iadem sięgął. *BielSenJoach* 3; By w mię twoy [łakomstwa] iad wszedł/ iakoż myślisz o tem/ Iad/ który w leczech/ ma swoje pogody? *GrabowSet* G3v; y do zbroie Potrzebny chęć pobudzał/ która legartowem iadem zięta/ niedbala długo być obłowem *SzarzRyt* C3.

jad czego (11): *PatKaz* III 100v; Wyley na nie gniew twoy, a iad gniewu twego niechay ie ogarnie. *TarDuch* A7; *RejAp* 78v; Ale iad niewdzięczności gdzie się w kogo wkradnie/ Trudno go pohamować wynurzy się śnądnie. *HistLan* F4; *ModrzBaz* 7v; *SkarŻyw* 263; ktorzy też swey dawney przeciwko mnie zazdrości/ y nienawiści iadem piora swę/ [...] obostrzyli y ieden już robotę swą na iasnię pokazał/ a drugi na toż się gotuie *CzechEp* *2v; *Phil* M; A ty/ gdzie tylko miejsce zajmiesz sobie/ (Gnuśności) przedni iad wleczesz za sobą. *GrabowSet* G, H4v; *GośtCast* 62.

W charakterystycznych połączeniach: *jad ogarnie, wkradnie się; jad wlec, wyrzucać; oczyszczać od jadu; mordować się, sięgać [kogo], zjęty jadem; jad czarny, fałszu, gniewu (3), gnuśności, grzechu, grzechowy, legartowy [= lenistwa], nienawiści, niewdzięczności, szkaradości, żalości, złej żądzej.*

Zwroty: »wpuścić jad« (1): która [szarańcza bezecna] pięknemi łowki/ [...] pirwey przeliże do fumnienia nędznego a potem wpuści iad fałszu swego *RejAp* 78v.

»jadem zarażać, zarażony« (1 : 1): [Adam i Ewa] takie im [dzieciom] przyrodzenie dałi. to jest skazane y iadem złej żądzej zarażone y do złego skłonne. *SkarŻyw* 263; nie tylko bowiem łami sobie szkodzą/ ale też y te sktoremi towarzysztwo wiodą/ niejakim iadem szkaradości zarażają *Phil* M.

2. Szkodliwe produkty przemiany materii w stanach chorobowych organizmu ludzkiego (44) : *BOdkha* Bukwiczana [...] pierś y płuca z nieczyłtości flegmitych czyści/ Świętego walantego niemoczy się przeciwi, iady wypadza y denną niemocz leży [!] *FalZioł* II 4b; [cieplice] Pomogą tedy Niewiałtam bardzo wilgotnym [...] boleniu członkow/ niestrawnemu żołądkowi/ y inszym przypadków/ ale tak iakoby się minera/ a iey własny iad/ własnymi lekarstwami piérwéy wypędził *Oczko* [40]; bo jeśli my skórę odwilżać albo suszyć będziemy/ a od wątroby przez żyły iadu będzie przyplýwalo/ drażnić chorobę/ a mordować naturę będziemy *Oczko* [40], [40].

[*Wyrażenie*: »jad francuski« (1): [o leczeniu francy] A gdy się przyłcz wyda/ przepchni go/ tam wyćieże ropą wszyltek iad Francuski doskonale *SienHerb* 554.]

3. Szkodliwe substancje w powietrzu lub w wodzie (6) : które oto wody [w niektórych krajach]/ gardła zraniwszy wpele pierwey/ potem w té wole z wielkim zespeceniem narastają: a niechci to dziwno niebędzie/ że wodą ten iad ma *Oczko* 23v.

jad czego (5): Ci ludzie ktorzy robią około Blaywafu/ wpadają [...] w paraliz/ w członkowe boleści/ a tho dla iadu dymow ktore z ołowu pochodzą. *FalZioł* III 36d; jeśliby się bolączka morowa wyrzuciła na ktorimkolwiek boku [...] znak jeśli że ferce cierpi od iadu powietrza morowego *FalZioł* V 67, V 67v, 68v; *ModrzBaz* 35v.

W charakterystycznych połączeniach: *jad dymow, (złego) powietrza (morowego) (4).*

Zwrot: »jadem zarazić, zarażony« (1 : 1): *FalZioł* V 67v; Ludziam [...] fie tedyż z miáftá precz wynosić rofkázowáli: rozumiejąc to być lepszą rzecz/ niżby iádem powietrza wżytko miáfto zarázić fie miáło [*quam ut contagione sua totam civitatem inficerent*]. *ModrzBaz* 35v.

4. *Złość, zjadłość, złośliwość, gniew, nienawiść; indignatio, virus Mącz* (44) : Kupiec wátpy iż fumnienie ynaczyey tułzy. [...] Szpetnie ftoiąc głowá trząła Prawie zyadu wargy káfa. *RejKup* m5v; Vfkárzenye ná złošniki y ná ich zdrádné iády/ w kthorych fie oni fámi vmotáć máią. *LubPs* ee2v *marg*, O3v; *Mącz* 507d; O niezczęšne złe dziećí pełne iádu złego/ Przecżże rodzicom fwoim nie życzycie tego. *HistLan* B3, B3, B3v [2 r.], B4, F4; Táki Więc byftrym lew zyęty iádem/ Cieka po pułzczy żwierzęcym fzládem *KochPs* 22; A ielli który kiedy náwiedzác mię przyfzedł/ W ferce niechętné iádu názbierawłzy wyfzedł *KochPs* 61; A oná [*niewiasta*] z wielkiego [!] iádu wołác [...] ná S. Iozephá chćiáła: iřz iey mocá ku grzechu wżyc chćiáł. *SkarŻyw* 308, 273; Abyř nie był pełnym iádu y morderřtwá wrzodem/ Ale fobie y z drugimi k lepszemu POWODEM. *NiemObr* ktv.

jad przeciwko komu, czemu (2): *Indignatio, Gniew/ yad przeciwko komu Mącz* 89a; *SkarJedn* 240.

jad na kogo (1): á świętego Bífkupá Chryzořtomá y inne przy nim/ dla iádu y gniewu nań żony fwey Eudoxy- ey/ przeřládowná *SkarKazSej* 680b.

W połączeniach szeregowych (4): *Mącz* 64b; Ná koniec widzimy co s tego vrořło/ iákie záiąřczenie iefť w thych ludziach/ iáki iad/ iáka byfťrořć/ iáko dziki á nieokrocony vmyřł *SarnUzn* H6; Iad/ vpadek/ zginienié/ ludu oboiégo/ Pátrż zła żóno [*o Helenie*]/ coř ty tu nábroiá złego. *GórnTroas* 59; potym [*królowie monarchowie*] złożywłzy iad y moc y okrućienřtwo fwoie/ do tych owieczek ktore zábijáli/ ćifnęli fie y wprařzáli *SkarKazSej* 679b.

W charakterystycznych połączeniach: jad w sobie mieć, hamować; z jadu kęsać; dosyć uczynić (udziałać) jadu (jadowi) swemu (2); *zabijać, zjęty jadem; jad bystry, dziwny, nieuskromny, srogi* (3), *wielki* (5), *zdradny, zły; pełen jadu* (4).

Zwroty: »drzeć od jadu« (1): Zóno poprzyřięgam ćię/ ábyř powiedziáła Kto iefť: á mnie ná rzeczy dłużey nie trzymáła. [...] Drzę od iádu: prořzę ćię/ nieogradzay więcęcy. *GosťCast* 64.

»jadem miotać się« (1): Lecz oná [*pani*]/ [...] Iádem wielkim mieć fie z zápalonym wzrókiem *GosťCast* 60.

»oburzyć się jadem [*na kogo*]« (1): Lecz zazdrořciwy Smok [...] pátrząc ná niewieřćią á włomną pęc/ iáko mądrze z řideł fie iego wywichłála [...] oburzył fie dziwnym iádem ná nię *SkarŻyw* 14.

»[*kogo czym*] pobudzić jadem« (1): Niech będnie iáko mówiřz/ iá drugié przykłádem Pobudzę fwym żarzyř- tym/ nieufkromnym iádem *GosťCast* 44.

»od jadu rozpuknąć się; spukać się jady« [*szyk zmienny*] (1; 1): człowiek/ co nákrzyřzego w fobie ma/ to ná fie vpiwłzy fie wywoła: á ielli mu oddechu w tym nie vczyniřz/ iż mowę iego hámowác zechceřz/ wnet fie od iádu ledwie nie rořpuknie. *WerGořć* 260; *KochPieř* 44.

»jad [*czyj*] uřmierzyć« (1): rękę fwą rozřzerzyřz [*Panie*]/ Chcąc áby mnie ftrzegłá: w tym iad ich [*możnych*] vřmierzyřz. *GrabowSet* C2v.

»jad svoj [*na kogo*] wyrzygnąć; z jadem [*co na kogo*] wyrzygnąć« = *effundere virus, evomere Mącz* (2 : 1): *Latrare etiam ad hominem transfertur, Iad fwoy ná kágo [!] wyrzygnąć. Mącz* 185c; *Evomere aliquid in aliquem, S gniewem á s yadem co ná kogo wyrzygnąć. Mącz* 507c, 139d.

»do jadu wrzucić« (1): Co nieprzyjaciół do gniewu y iadu wrzuciło/ á zwłazczá zá przymowkami ktore czynił [...] nazywając Hetrułki niewolnikami Krolow *Phil C*.

»zapalać się jadem« (1): Inflamantur rabie equi, Zápalaýą się yadem *Mącz 129c*.

»od jadu zgrzytać« (2): Frendeo etiam significat, Zębomá od yadu zgritam [!]. *Mącz 136b*; Infremo – Od iadu zgrzitam, roziađłem się. *Calep 534b*.

Wyrażenia: »w jademie ślepy; od jadu zaślepiony« (1; 1): caecus atque amensfurore, Od yadu záfliepiony. *Mącz 29c*; on [kapłan] iáko zápalony/ y w iádzie onym ślepy/ mniemał áby Biskupa zábił *SkarŻyw 413*.

»żarzysty jad« (1): *GosłCast 44 cf* »pobudzić jadem«.

Szeregi: »jad, (i, a) gniew« [szyk 4 : 3] (7): Contentione decertare cum aliquo, Z yadem á s gniewem wípierać álbo wádzic się. *Mącz 48d, 89a, 139d, 507c*; *Phil C*; Poyđzie też zá Pánem iedno czarne woylko strážliwe/ kátowłkie/ dyabłow y duchow złych [...] z okazaniem iadu swego y gniewu ná ludzie *SkarKaz 6a*; *SkarKaz 680b*.

»jad i nienawiść« (1): kto z wielkiego iadu y dołtałey á rozmysłney nienawiści [...] wyrzecz zelżywe słowo ná bliźniego/ iuż go ná łercu zábił *SkarKaz 313a*.

»jad i nieprzyjaźń« (1): Teraz przed lat kiládziesiąt náftąpiły herezye ná Kátholicką s. wiárę/ [...] y ná kápłáństwo/ [...] iády y ołtre nieprzyjaźni swoie podnołząc *SkarKazSej 681b*.

»jad i teskliwość« (1): z iadu y teskliwości gdy się wywichłác z prawdy ktora go mądrze obtoczył/ Heretyk niemogł: záwołał wielkim głosem: o Pietrze przewrotny/ wżák cie ma lud ten głupi zá świętego. *SkarŻyw 372*.

»złości i jady« (1): Cefárze pobożni práwá ná heretyki vporne pífáli: iednák [...] więcej pímmem y połtráchem/ niżli rzeczą y karánim złości ich y iády hámuiać. *SkarKazSej 687b*.

Synonimy: 1. *trucizna*; 4. *bystrość, gniew, nienawiść, wściekłość, zajątrzenie, zjadłość, złość, złośliwość*.

Cf [JADOWISTWO], JADOWITOŚĆ